
Když reformy, tak nejdřív nanečisto

Když reformy, tak nejdřív nanečisto

LIDOVÉ NOVINY

28.8.2010, rubrika: Rozhovor, strana: 16, autor: MAREK HUDEMA

Stát by si měl chystané reformy nejprve velmi pečlivě vyzkoušet v malém, říká ekonomický poradce vlády Daniel Műnich. „Špatně nastavená hospodářská politika totiž může napáchat příliš mnoho škod.“ Nanečisto by Műnich například vyzkoušel zavedení školného či převod nezaměstnaných pod soukromé agentury.

* LN Jste novým členem v radě ekonomických poradců vlády, známé pod zkratkou NERV. Co tam budete dělat?

Jsem tam nováček, takže teprve zjišťuji, jak to funguje. Určitě nebudu řešit problematiku podniků nebo bankovní sektor.

* LN NERV má šest expertních skupin. Ve které zasednete?

Skupina se neformálně nazývá „pro konkurenceschopnost“. Pod ni spadá vzdělání, věda, výzkum a vývoj a trh práce. Nemáme tam ostré kompetenční hranice jako třeba ministerstva.

* LN Co je to vlastně ta konkurenceschopnost?

Je to populární termín, který se dá použít téměř na všechno. Odborně s ním mám sám velký problém. Samozřejmě jako ekonomové víme, že hospodářství je vždy svým způsobem konkurenceschopné, vždy má nějaké výhody oproti ostatním ekonomikám.

* LN Takže se v rámci zvyšování konkurenceschopnosti budete snažit o co? Aby česká ekonomika rostla třeba rychleji než německá?

Nevidím to jako automobilové závody, kde cílem je být první v HDP či jeho růstu. Jde hlavně o věci, které se promítají do dlouhodobé kvality života lidí v této zemi. Pokud jsem přesvědčen, že zde vzdělání hraje velkou roli, tak mě to zajímá. Je mi potom tak trochu jedno, jaký má Česká republika HDP.

* LN Zase jsme u nejasného pojmu. Co je to kvalita života?

Akademičtí ekonomové se zabývají různými věcmi, které nemají s penězi jako takovými mnoho společného. Mě například zajímají výnosy ze vzdělání. Každý si pod tím hned představí peníze. Ale jde o veškeré výnosy: třeba o užitek člověka z toho, že má dobrý pocit, že je vzdělaný; že se může zapojovat do diskusí; že díky svému vzdělání někomu pomůže.

* LN Účast v NERVu je neplacená. Jaké jsou vaše nepeněžní výnosy z členství v tomto sboru?

Peníze, jak už jsem řekl, nejsou zdaleka všechno. Už to, že vás někdo poslouchá, zajímá se o to, co jste nastudoval a promyslel, člověka vnitřním způsobem uspokojuje.

* LN Vláda chystá velké změny v zákoníku práce – například prodloužení zaměstnávání na dobu určitou či rozšíření práce na dohodu. Zvýší to ochotu firem nabírat nové lidi, sníží se tak vysoká nezaměstnanost?

U nás je sice nezaměstnanost na české poměry poměrně vysoká, ale na evropské poměry je docela nízká. Navíc přes sezonní výkyvy se snižuje již přes půl roku. Klesá pomaleji, než rostla, protože propouštění v době krize se ukázalo jako snadnější než jindy. Změny zákoníku samozřejmě mohou ještě více napomoci flexibilitě pracovního trhu, a přitom ještě nemusí způsobit sociální katastrofu. Záleží ale na tom, jak se to konkrétně provede a s jakou mírou. Hodně se diskutovalo o návrhu, podle kterého ten, kdo dobrovolně opouští zaměstnání, nebude mít nárok na podporu. Lidé ale přirozeně čas od času mění zaměstnání a nějakou dobu berou podporu, než si najdou něco jiného. Někteří toho zneužívají a dělají to příliš často. Šlo by třeba snížit podporu těm, kteří bez důvodu opouštějí místo často. Celkově si ale nemyslím, že základním problémem českého trhu práce je rigidita propouštění a nabírání zaměstnanců.

* LN Kde tedy vidíte hlavní problém?

Například při zaměstnávání čerstvých absolventů škol. Když najmete zaměstnance absolventa a uplyne mu zkušební doba, pokud jde o propuštění, je již roven zaměstnancům, kteří ve firmě fungovali deset dvacet let. Je to trochu absurdní. U mnoha lidí, a absolventů obzvláště, za tři měsíce nepoznáte jejich kvality. Zaměstnávat absolventy je pak pro firmy ohromné riziko a dělají to nerady. Absolventi to také vědí a často zůstávají v zaměstnání, které je nebaví a nejsou v něm produktivní. Bojí se, že je jinde nevezmou. Přimlouval bych se proto, aby se u nových zaměstnanců změkčila kritéria pro propuštění a firmy se nemusely bát je najímat. Jinak bych podmínky nechal klidně tak, jak jsou nastaveny dnes.

* LN A další problémy?

Nezaměstnané je třeba poštuchovat, aby šli pracovat. Úřady práce by je neměly nechat sedět doma na podpore a musí jim ukázat, že koláče nejsou zadarmo. Rekvalifikace, vzdělávání, veřejně prospěšné práce a aktivní hledání zaměstnání a žádná jiná alternativa. Ale takový přístup chce peníze. Problém je, že během krize rostla nezaměstnanost, ale nerostla kapacita služeb úřadů práce. Většina kontaktů mezi nezaměstnanými a úřady pak byla ryze formální. Mělo by to být naopak, že v dobách krize roste kapacita úřadů práce. Dá se to ale řešit třeba využitím soukromých zprostředkovatelských agentur.

* LN Funguje to někde?

Ve Velké Británii úřady práce agenturám náhodně přidělují nezaměstnané a ony s nimi pracují, dělají veškerou agendu a pomáhají jim v návratu do práce. Vědí, že někdo je třeba dobrý pracant, ale není schopen ráno vstát do práce, tak ho ráno vzbudí, aby ho kvůli této hlouposti nevyhodili. Po nějaké době se snadno zjistí, jak je která agentura úspěšná, kolik lidí vrátila do práce.

* LN Navrhnete tohle vládě?

Především řeknu, aby se funkčnost nových opatření a politik předem pilotně ověřovala, například v několika okresech, a podle praktických poznatků se teprve šil zákon. Je chybou hnát se do velkých předem neprovořených reforem. Tak se to dělalo dosud a často se to nepovedlo. Léky se také zkoušejí, než jdou do lékárny. U špatně nastavené hospodářské politiky sice nehrozí smrt, ale může napáchat také mnoho škod.

* LN Co se spustilo takhle neprovořeně?

Téměř všechno. Nemocenská, systém zelených karet pro cizince, investiční pobídky, aktivní politika zaměstnanosti. Nic neprošlo nějakým pilotním prověřením. Spustí se ohromně drahé a náročné programy, místo aby se za relativně málo peněz předem vyzkoušely.

* LN Dělají se někde ve světě ověřovací experimenty?

Nejdále jsou v tom ve Velké Británii. Odborníci výsledky pilotních projektů zkoumají a zpětně vyhodnocují dopady změn. Takový přístup k formování politik začal v posledních 10 letech fungovat i v Německu. V Česku je povědomí o těchto věcech nulové. Víte, co je to například RIA?

* LN Ne, to nevím.

Je to takzvaný Regulatory Impact Assessment. Podle pár let starého vládního nařízení musí být každý zákon doprovázen podrobnou analýzou jeho dopadů. U nás bohužel často ani není řečeno, co se od zákona očekává, a RIA se zpravidla dělá jen formálně. Téměř nikdo to neumí, potřebné údaje se nesbírají, a když to někdo umí, tak to ošidí.

* LN Proč se to nedělá?

Nikde se to u nás neučí. Jsou k tomu potřeba znalosti ekonomie a často je třeba měřit dopady nepeněžního charakteru. Často se ani moc nechce, aby se to dělalo, protože pak by mohly být posuzovány výsledky něčí práce.

* LN To je trochu začarovaný kruh, ne?

No a to je právě to, proč jsme za dvacet let o pádu komunismu tam, kde jsme. Ale i jinde ve světě změny trvají dlouho.

* LN Vraťme se ještě k trhu práce. Mluví se o tom, že nemáme dost techniků, a zase nějakých profesí máme nadbytek. Neměl by to stát regulovat?

Vykřiknout, že je potřeba více těch nebo oněch profesí, nic nestojí, když nemusíte ty lidi přesvědčit, zaplatit je, aby šli do té profese nebo aby vystudovali určitý obor. V roce 2008 se ozývalo ze všech odvětví, že lidí je málo. Vždycky se ptám, když si někdo stěžuje, že je například málo techniků, jestli jim náhodou málo neplatí. Nezaměstnanost absolventů technik totiž není výrazně nižší než absolventů společenskovedních oborů. Mzda je sice trochu vyšší, ale techniky zároveň bývají velmi těžké školy. Navíc když bydlíte na malém městě a nechcete se stěhovat, je tam třeba jediná firma, která vás může v oboru zaměstnat, je to riziko. Až dostudujete, firma už nemusí existovat. Pak je jednodušší být ekonom nebo právník, místo najdete snadněji. Lidé se rozhodují docela racionálně. Stát by jim neměl přikazovat, co mají dělat. Má zpřístupnit kvalitní informace. Vytvořit informační systém o studiu jednotlivých oborů a školách.

* LN Co by v takových informacích mělo být?

Nejde o nějaké žebříčky škol. Mělo by jít o dlouhou řadu indikátorů od popisu studijních programů, o tom, jaké typy uchazečů se na ně hlásí, z jakých škol, jaká je úspěšnost studia, co dělají absolventi, kolik berou, kolik jich je nezaměstnaných a tak dál. Pak bude volba studia mnohem efektivnější.

* LN Má stát vůbec řídit počet studentů? Nemá na to raději rezignovat, poskytovat informace a zbytek nechat na trhu?

To nejde. Existuje spousta důvodů, proč stát školství reguluje a proč do něj dává velké peníze. Jsou to třeba společenské výnosy, které jednotlivci neberou v úvahu, a jejich investice do vzdělání by pak byla nižší, než by bylo společensky optimální. Z mého vzdělání totiž mají užitek i ostatní a naopak. Soukromé výnosy rostou s úrovní vzdělání. Naopak největší společenský výnos je v dolních patrech vzdělávání. Společenské výnosy z toho, že všichni umí číst a psát, mohou spolu písemně komunikovat, jsou ohromné. Ve středním školství jsou společenské výnosy nižší a nejnižší, i když nemalé, jsou u vysokých škol. Přesné poměry společenských a soukromých výnosů je těžké zjistit. Nicméně známe jejich hierarchii, a stát by měl proto nejvíce regulovat a financovat nejnižší úroveň vzdělání.

* LN A co ten počet studentů, třeba na vysokých školách?

Na vysoké školy se v současné době zapisuje přibližně čtyřicet procent z osmnáctiletých. Kdyby to stát dovolil, přijmou jich školy mnohem víc. Snížil by se automaticky státní příspěvek na žáka, spousta z nich by ovšem byly mrtvé duše a nemělo by to smysl. Stát musí udržovat určitou kvalitu a musí nechat vysoké školy, aby vybíraly ke studiu ty lepší, protože je to nejefektivnější.

* LN Kolik by mělo být optimálně vysokoškoláků?

U nás je v populaci asi 13 procent vysokoškoláků a jejich zastoupení se pomalu zvyšuje. Kolik by jich mělo být, se nedá jednoduše stanovit. Záleží na tom, do jakých vysokých škol nastupují a co budou v bakalářském studiu studovat. Bude to příprava na magisterské studium nabitá teoretickými základy, nebo půjde o lehčí a na praxi více zaměřené studium? U nás se dnes většinou nepředpokládá, že po absolvování bakaláře absolventi půjdou pracovat. Většina míří na magistra. Problém je i v tom, že náš vzdělávací systém příliš neumí vychovávat mladé lidi, aby se efektivně učili. V této situaci jsme asi poněkud přehnali dostupnost vysokoškolského vzdělání. Vysokoškoláků by mohlo být o pár procent méně. Kdybychom ale měli vhodněji zaměřené bakalářské programy a pokud by se zvýšila kvalita základního a středního školství, tak by na vysokou školu mohlo jít i 50 procent osmnáctiletých a mělo by to smysl.

* LN Jak by se takový systém financoval? Pomohlo by zavedení školného?

Neexistuje jeden zlatý grál, který školství spasí. Není to ani školné. Bez přílivu soukromých peněz systém nemůže uspokojit vzdělání tolika lidí. Spousta talentů by nedostala šanci. Řada západních zemí už tímto obdobím změn prošla před dvaceti a více lety.

* LN Jak to ale udělat, když někteří budou mít talent na studium, ale ne peníze?

Řešením jsou studentské půjčky. Část studentů, může jich být až 40 procent, nechce nebo nemůže platit školné na dřevo. Navíc čelí riziku, že si půjčí na vzdělání, ale studium nepovede k vyššímu výdělku nebo nedostudují. Proto byl vymyšlen systém takzvaných kontingenčních splátek, kde absolvent, který si nevydělá a nemá na splácení, splácet nemusí. Za něj to pak solidárně platí ostatní.

* LN Kolik by mělo školné činit?

Jeho výše není teď příliš důležitá. V první řadě je třeba, aby bylo vhodně zavedeno. Předem je třeba vyzkoušet, zda systém půjček funguje a že mu všichni rozumí a nemají zbytečný strach si půjčku vzít. Jsem příznivcem postupných kroků, protože pokus o velký skok může skončit pádem do bláta.

* LN Kde se peníze na půjčky vezmou?

Do systému půjček, který se bude zabíhat 10 až 15 let, je potřeba dostat od 2,5 miliardy do 8 miliard korun ročně. Buď ty peníze dá stát, tak to bylo ve Velké Británii, nebo stát požádá banky, aby studentům půjčovaly a za půjčky se zaručí. Státní záruka je nutná. Na dům si totiž můžete půjčit s tím, že když nezaplatíte, tak vám banka ten dům a pozemek sebere. Když si ale půjčíte na školu a nesplácíte, banka si vás nemůže vzít, protože nemáme otrokářství. Výhodou systému s bankami je, že se stát nemusí zadlužovat. Ale banky to zase nebudou dělat zadarmo. Přitom cílem je dát všem půjčku za stejných podmínek bez ohledu na možnost něčím ručit. V takovém případě ale odpadá přidaná hodnota bank spočívající v jejich konkurenci.

* LN Jak se vyplatí vysokoškolské vzdělání finančně?

Domnívám se, že možná i polovina výnosů je nefinančního charakteru. Když se ale podíváte pouze na peníze, tak u nás jeden rok vzdělání navíc znamená v průměru nárůst platu o sedm až deset procent. Bakalář bude brát o 20 až 30 procent více než středoškolák s maturitou. V Česku jsou výnosy jedny z nejvyšších v Evropské unii. V nejvyspělejších zemích, kde je velké procento velmi vzdělaných lidí, jsou rozdíly menší. Ve Švédsku přidává rok studia k platu jen 3 až 4 procenta. Naopak v chudé Brazílii je to 15 až 20 procent. Prostě proto, že mají špatný vzdělávací systém, vzdělaných lidí je málo a poptávka po nich je velmi vysoká.

Je chybou hnát se do velkých, předem neprověřených reforem. Tak se to dělalo dosud a často se to nepovedlo. Funkčnost nových opatření se musí nejdříve vyzkoušet.

V České republice jsou výnosy ze vzdělání jedny z nejvyšších v EU. Jeden rok školy navíc znamená v průměru nárůst platu o sedm až deset procent.

RADIL I MMF

Daniel Münich (45) * Člen Národní ekonomické rady vlády. * Vystudoval elektro na ČVUT. * Zabývá se výzkumem, především v oblasti ekonomie trhu práce a ekonomie vzdělávání. * Vyučuje v doktorském programu amerického stíhu v Centru pro ekonomický výzkum a postgraduální vzdělání. * Jako externí poradce spolupracoval na projektech se Světovou bankou, Mezinárodním měnovým fondem či OECD.